

У нічному морі

Іван Бунін

У нічному морі

Переклад Олександра Грязнова

Пароплав, що йшов із Одеси в Крим, зупинився вночі перед Євпаторією.

На пароплаві і біля нього утворилося справжнє пекло. Гуркотіли лебідки, шалено кричали і ті, що приймали вантаж, і ті, що подавали його знизу, з величезної баржі; з криком, з бійкою оточив пасажирський трап і, як на приступ, з незрозумілим шаленим поспіхом, ліз угору зі своїми бебехами східний набрід; електрична лампочка, спущена над майданчиком трапу, різко освітлювала густу і безладну низку брудних фесок і тюрбанів із башликів, витріщені очі, плечі, що пробивались вперед, руки, що гарячково чіплялись за поручні; стогін стояв і внизу, біля останніх східців, які щохвилини заливала хвиля; там також бились і кричали, оступались і чіплялись, там стукали весла, врізались один в одного човни, повні люду, — вони то високо злітали на хвилі, то глибоко падали, зникали в темряві під бортом. А дельфіноподібну тушу пароплава пружно, ніби на гумі, валило то в один, то в інший бік...

Нарешті стало стихати.

Дуже прямий, з прямими плечима пан, що піднявся на палубу одним із останніх, подав біля рубки першого класу свій квиток і саквояж лакею і, дізнавшись, що місць у каютах немає, пройшов на корму. Тут було темно, стояло кілька полотняних крісел, і тільки в одному з них чорніла фігура чоловіка, який напівлежав під пледом. Новий пасажир обрав собі крісло в кількох кроках від нього. Крісло було низьке, і, коли він сів, парусина натягнулась і утворила дуже зручний і приємний затишок. Пароплав підіймало і опускало, повільно зносило, розвертаючи течією. Дув м'який вітерець південної літньої ночі, що слабо пахнув морем. Ніч, по-літньому проста і мирна, з чистим небом в дрібних скромних зірках, давала темряву м'яку, прозору. Далекі вогні були бліді і через те, що час був пізній, здавалися сонними. Незабаром на пароплаві і зовсім усе владналося, почулися вже спокійні командні голоси, загримів якірний ланцюг... Потім корма затремтіла, зашуміла гвинтами і водою. Низько і плоско розсипані на далекому березі вогні попливли назад. Гойдати перестало...

Можна було подумати, що обидва пасажири сплять, так непорушно лежали вони у своїх кріслах. Та ні, вони не спали, вони пильно дивились крізь сутінки один на одного. І нарешті перший, той, у якого ноги були укриті пледом, просто і спокійно спитав:

— Ви також у Крим?

І другий, з прямими плечима, не поспішаючи відповів йому тим же тоном:

— Так, у Крим і далі. Побуду в Алупці, потім у Гагри.

— Я вас відразу впізнав, — сказав перший.

— І я вас впізнав також відразу, — відповів другий.

— Дуже дивна і несподівана зустріч.

— Більш ніж дивна.

— Власне, я не те, щоб впізнав вас, а в мене немов би було передчуття, що ви чомусь повинні з'явитися, так що й впізнавати було не потрібно.

— Зовсім те саме відчув і я.

— Так? Дуже дивно. Як тут не сказати, що в житті все ж таки бувають хвилини – ну, незвичайні, чи що? Життя, можливо, не таке просте, як здається.

— Можливо. Але ж може бути й інше: те, що ми з вами просто вигадали цієї хвилини ці почуття нашого нібито передбачення.

— Можливо. Так, цілком можливо. Навіть скоріш за все, що так.

— Ну от бачите. Ми мудруємо, а життя, напевне, зовсім просте. І дуже схоже на те стовпище, яке було зараз біля трапу. Куди ці дурні так поспішали, давлячи один одного?

І співбесідники трохи помовчали. Потім знову заговорили.

— Скільки ми з вами не бачились? Двадцять три роки? – спитав перший пасажир, той, що лежав під пледом.

— Так, майже так, — відповів другий. – Восени буде рівно двадцять три. Нам з вами це дуже легко підрахувати. Майже чверть століття.

— Великий строк. Ціле життя. Тобто я хочу сказати, що обидва наші життя вже майже скінчились.

— Так, так. І що ж? Хіба нам страшно, що скінчились?

— Гм! Звичайно, ні. Майже нітрохи. Адже все це брехня, коли ми говоримо собі, що страшно, тобто коли ми намагаємось лякатися, що ось, мовляв, життя прожите і за яких-небудь десяти років доведеться лежати в могилі. Ви лиш подумайте: в могилі. Це ж не жарти.

— Справді так. І я навіть значно більше скажу. Ви ж знаєте, напевне, який я, як то кажуть, знаменитий у світі медицини?

— Хто ж цього не знає! Звичайно, знаю. А що ваш покірний слуга теж уславився, вам відомо?

— Авжеж. Можна сказати, ваш шанувальник, старанний читач, — сказав другий.

— Так, так, дві знаменитості. – Ну, то що ви хотіли сказати?

— А те, що завдячуючи своїй знаменитості, тобто деяким знанням, не такої вже великої мудрості, та все ж доволі ґрунтовним, я знаю майже безпомилково, що жити мені лишилось навіть не десять років, а кілька місяців. Ну, найбільше – рік. У мене з певністю визначена і мною самим і співтоваришами по ремеслу смертельна хвороба. І запевняю вас, я все ж таки живу майже так, мов нічого не трапилось. Тільки саркастично усміхаюся: бажав, бачите, всіх перевершити у знанні всіляких причин смерті, щоб уславитися і чудово жити, і на свою голову домігся – чудово пізнав свою власну смерть. То б мене дурили, обманювали, — що ви, батечко, ми ще повоюємо, чорт візьми! – а тут як обдуриш, як збрешеш? Безглуздо і незручно. До того незручно, що

навіть перевершують у відвертості, змішаній з розчуленням і лестощами: "Що ж, шановний колего, не нам з вами хитрувати... *Finita la comedia!*" (Закінчена комедія!)

— Ви це серйозно? – спитав перший.

— Цілком серйозно, — відповів другий. – І що ж головне? Якийсь там Кай смертний, ergo (отже) помру і я, та коли-то ще це буде! Але тут, на жаль, справа зовсім інша: не колись, а за рік. А чи багато часу — рік? Наступного літа ви так само будете пливти куди-небудь синіми хвилями океану, а в Москві, в Новодівичему, будуть лежати мої шляхетні кістки. Ну і що ж? А те, що я майже нічого не відчуваю, думаючи про це, і, що гірше за все, зовсім не внаслідок якоїсь-там мужності, яку бачать в мені студенти, коли я описую їм свою хворобу і її хід, як щось цікаве з клінічної точки зору, а просто так, через якусь ідіотську байдужість. Та нічого не відчувають і всі, хто оточують мене, хто знає мою фатальну таємницю. І ось ви, наприклад, — хіба вам страшно за мене?

— Чи страшно за вас? Ні, зізнаюсь, — по суті ніскільки.

— І, звичайно, нітрохи не жаль мене?

— Ні, не жаль. І при цьому ви, я думаю, ніскільки не вірите у ті блаженні місця, де немає ні печалі, ні зітхань, а тільки райські яблучка?

— Ну, яка там у нас з вами віра...

І знову обидва замовкли. Потім витягнули портсигари, закурили.

— І зверніть увагу, — сказав перший, той, що лежав під пледом, — що ми з вами нітрохи не хизуємось, нітрохи не граємо зараз ні один перед одним, ані перед уявним слухачем. Говоримо ми, далебі, дуже просто і без усякого навмисного цинізму, без будь-якої дошкульної похвальби, в якій все-таки є завжди якась компенсація: ось, мовляв, погляньте, в якому ми стані – такого немає ні в кого. Ми й розмовляємо просто і замовкаємо без будь-якої багатозначності, без будь-якої стоїчної мудрості. Кажучи взагалі, немає на землі більш хтивої тварини, ніж людина; хитра людська душа вміє з усього здобувати собі насолоду. Але в нашому з вами випадку я навіть і цього не бачу. І це тим більше цікаво, що потрібно ж додати до нашої, як ви висловились, ідіотської байдужості ще й усю особливість наших з вами стосунків. Ми ж з вами жахливо тісно пов'язані. Тобто, точніше кажучи, повинні були би бути пов'язані.

— Ще б пак! – відповів другий. – Якого жаху, по суті, завдав я вам. Уявляю, що ви пережили.

— Так, і навіть значно більше, ніж ви можете уявити. І взагалі це жахливо, весь той кошмар, який переживає чоловік, коханець, муж, у якого відняли, відбили дружину і який днями і ночами, майже безперервно, щохвилини корчиться від мук самолюбства, страшної ревнивої уяви про те щастя, якого зазнає його суперник, і від безнадійної, безутішної ніжності, — вірніше, статевого милування, — до втраченої самки, яку хочеться одночасно і придушити з шаленою ненавистю і усипати найпринизливішими знаками справжньої собачої покірності і відданості. Це взагалі невимовно жахливо. А я до того ж не зовсім звичайна людина, особа з підвищеною чутливістю, з підвищеною уявою. Ось тут і уявіть, що я переживав протягом довгих років.

— Невже років?

— Запевняю вас, що не менше трьох років. Та й потім ще довго одна думка про вас і про неї, про вашу з нею близькість, обпікала мене ніби розпеченим залізом. Та воно і зрозуміло. Ну, відбив суперник, наприклад, наречену – це ще туди сюди. Але коханку або, як у нашому випадку, дружину! Ту, з якою ти, пробачте на слові, спав, всі особливості тіла і душі якої знаєш, як свої п'ять пальців! Подумайте, який тут простір для ревнивої уяви. Як витримати володіння нею іншим? Все це просто вище людських сил. Через що я мало не спився, через що надірвав здоров'я, волю? Через що втратив пору найяскравішого розквіту сил, таланту? Ви мене, кажучи без перебільшення, просто навпіл переломили. Я зрісся, звичайно, та що з того? Колишнього мене все одно вже не було та й не могло бути. Адже в яку святиню мого єства ви вдерлись! Царевич Гаутама, обираючи собі наречену і побачивши Ясодхару, у якої "був стан богині і очі лані весною", натворив, збуджений нею, чорт знає чого в змаганні з іншими юнаками, — вистрілив, наприклад, із лука так, що було чути за сім тисяч миль, — а потім зняв із себе перлове намисто, обвив ним Ясодхару і сказав: "Тому я вибрав її, що грали ми з нею в лісах в давно минулі часи, коли був я сином мисливця, а вона дівою лісів: згадала її душа моя!" На ній було того дня чорно-золоте покривало, і царевич глянув і сказав: "Тому чорно-золоте покривало на ній, що міріади років тому, коли я був мисливцем, я бачив її в лісах пантерою: згадала її душа моя!" — Вибачте мені за всю цю поезію, але в ній велика і страшна правда. Ви тільки вдумайтесь в зміст цих дивовижних слів про згадку душі і в те, який це жах, коли цю найсвятішу в світі зустріч порушує сторонній. Хто знає – я, можливо, теж вистрілив би так, що було б чути за тисячі миль. І от, раптом з'явилися ви...

— Ну і що ж ви відчуваєте до мене тепер? – спитав пан із прямими плечима. – Злість, огиду, жагу помсти?

— Уявіть собі: зовсім нічого. Незважаючи на всю виголошену мною тираду, анічогісінько. Жах, жах. От тобі і "згадала душа моя"! Та ви й самі це добре знаєте, тобто, що я нічого не відчуваю. Інакше б не спитали.

— Ви маєте рацію. Знаю. І це теж дуже страшно.

— А нам все-таки не страшно. Суцільний жах: зовсім не страшно.

— Так, по суті, нітрохи. Кажуть: минуле, минуле! А все дурниці. Ніякого минулого у людей, кажучи чесно, немає. Так тільки, якесь слабе відлуння всього того, чим жив колись...

І співбесідники ще раз замовкли. Пароплав тремтів, ішов; розмірено виникав і стихав м'який шум сонної хвилі, що проносилась вздовж борту; швидко, одноманітно крутилась за кормою мотузка лагу, який щось інколи відмічав тонким і таємничим дзвоном: дзіннь... Потім пасажир з прямими плечима спитав:

— Ну, а скажіть... Що ви відчували, коли дізналися про її смерть? Теж нічого?

— Так, майже нічого, — відповів пасажир під пледом. — Більш за все деяке здивування своїй байдужості. Розгорнув вранці газету – злегка ударило в очі: волею божою, така-то... Незвично і дуже дивно бачити ім'я знайомого, близького в цій чорній рамці, на цьому фатальному місці газети, надруковане урочисто, крупним шрифтом...

Потім постарався засумувати: так, мовляв, і це та сама, яка... Але -

Із вуст байдужих чув я смерті звістку,

І я байдуже вислухав її...

Навіть і суму не вийшло. Так тільки, якась слабка жалість... А це ж була та сама, яку "згадала душа моя", була моя перша і така жорстока, багатолітня любов. Я зустрів її в пору її найвищої чарівності, цнотливості і тої майже підліткової довірливості і сором'язливості, яка невимовно потрясає серце чоловіка, тому, можливо, що у всякій жіночості повинна бути ця довірлива безпорадність, щось дитяче, знак того, що дівчина, жінка завжди таїть у собі майбутнє дитя. І адже це мені першому, в якомусь божественному блаженстві і жаху, віддала вона справді все, що дарував їй бог, і адже це її дівоче тіло, тобто найпрекрасніше, що є на світі, справді мільйони раз цілував я в такій нестямі, рівної якій не було в усьому моєму житті. І адже це за нею я сходив з розуму буквально день і ніч, довгі роки. Через неї плакав, рвав на собі волосся, наважувався на самогубство, пив, заганяв коней, в шаленстві знищував свої кращі, найцінніші, можливо, роботи... Та ось пройшло двадцять років - і я тупо дивлюсь на її ім'я в жалобній рамці, тупо уявляю собі її в домовині... Уява неприємна, але і тільки. Та й ви тепер, — тепер, звичайно, — хіба ви що-небудь відчуваєте?

— Я? Та ні, що ж критися? Звичайно, майже нічого...

Пароплав ішов; з шипінням виникала попереду хвиля за хвилею, з плескотом проносила повз борти, одноманітно шуміла і кипіла блідо-сніжна дорога, що тягнулася за кормою. Дув солодкий вітер, зоряний візерунок непорушно стояв угорі, над чорною трубою, над снастями, над тонким вістрям передньої щогли...

— Але знаєте що? - раптом сказав перший, ніби опам'ятавшись. Знаєте, що головне? Це те, що я ніяк не міг поєднати її, померлу, з тою іншою, про яку я вам щойно говорив. Ну, ніяк. Зовсім ніяк. Та, інша, була зовсім окремо. І сказати, що я нічого не відчував до неї, до тої, іншої, — неправда. Так що я неточно говорив. Зовсім не те і не так.

Другий подумав.

— Ну і що ж? - спитав він.

— А те, що майже вся наша розмова сходить нанівець.

— Ох, невже нанівець? - сказав пасажир з прямими плечима. - Та, інша, як ви висловились, є просто ви, ваше уявлення, ваші почуття, одним словом, щось ваше. І отже, зворушували, хвилювали ви себе тільки самим собою. Розберіться гарненько.

— Ви думаєте? - Не знаю. Можливо... Так, можливо...

— Та чи довго ви хвилювались і самим собою? Десять хвилин. Ну, півгодини. Ну, день, нарешті.

— Так, так. Жахливо, але, здається, ви маєте рацію. І де вона тепер? Он там, у цьому чудовому небі?

— Один аллах знає, друже мій. Скоріш за все, що ніде.

— Ви думаєте? Так, так... Скоріш за все, що так...

Рівнина відкритого моря майже чорним кругом лежала під легким і світлим

куполом нічного неба. І, загублений в цій круглій чорній рівнині, маленький пароплав тупо і неухильно ішов своїм шляхом. І без кінця тягнулась за ним сонно-кипляча, блідо-молочна дорога – туди, в далину, де нічне небо зливалось з морем, де горизонт, у протигагу з цією молочністю, здавався темним, печальним. І крутилась, крутилась мотузка лагу і печально і таємниче щось відмічав, відсікав часом тонкий дзвін: дзі-інь...

Помовчавши ще деякий час, співбесідники неголосно і просто сказали один одному:

— На добраніч.

— На добраніч.

Приморські Альпи. 1923